

сялянскі хлопец Дамянік. Такім чынам, праз гэты вобраз і праз вобраз сквапнага, хітрага дзеджабрака, які прапаведуе філасофію прыстасавання, спекулюючы на чалавечай чуласці, спагадзе, Якуб Колас выявіў шматмерную духоўную рэальнасць народнага быцця. Побач з дабрый і характарам, на думку Я. Коласа, ліха і разбурэнне ёсць у зародку і ў прадстаўнікоў працоўнага люду.

Чым выкліканы цяжкасці пры вывучэнні паэмы “Сымон-музыка”? Тут бачыцца некалькі прычын. Па-ранейшаму ў спадчыне Якуба Коласа перавага аддаецца творам рэалістычнага плана. Метадалагічна няправільна недацэнываць нерэалістычныя формы, бо творчая практыка пісьменнікаў абвяргае такі падыход. Думаецца, што і “Новая зямля”, і “Сымон-музыка” павінны вывучацца паралельна, у параўнаннях, як два крылы вялікага нацыянальнага песняра. Апрача таго, пакуль не знойдзена форма, каб данесці да настаўнікаў і вучняў ва ўсёй паўнаце тое, што зроблена даследчыкамі спадчыны Якуба Коласа.

Вывучэнне паэмы “Сымон-музыка” павінна адбывацца паводле рэдакцый 1911 — 1918 гг. і 1924 — 1925 гг. Гэта прынцыпова важна. Рэдак-

цыя 1911 — 1918 гг. глыбей раскрывае складаную тэму “Якуб Колас і рэвалюцыя”. Тут, дарэчы, яшчэ няма адзінства ў поглядах. Але тое, што Я. Колас пакутліва доўга шукаў развязку твора (захавалася некалькі варыянтаў фіналу) і што ён пакідае Сымона на могілках побач з Ганнай, — усё гэта штурхае да сур’ёзных разважанняў. Навукоўцы ў новых даследаваннях (зборнікі “Каласавіны”, 1990, 1996) даюць высокую ацэнку першай рэдакцыі паэмы як твору самастойнаму, не забракаванаму паэтам, адзначаюць тое каштоўнае і адметнае, што не трапіла ў рэдакцыю 1924 — 1925 гг.: філасофска-рэлігійныя матывы; тэма знявечанай Бацькаўшчыны; тэма загубленай красы; тэма адзінокага мастака.

Вывучэнне дзвюх рэдакцый паэмы “Сымон-музыка” павінна раскрыць этапы творчага развіцця Коласа-мастака, бо кожная з іх мае свой унутраны пафас, свой аб’ектыўны змест.

¹ Колас Я. Збор твораў: У 14 т. Т. 6. — Мн., 1974. — С. 321. Далей цытаты падаюцца па гэтым выданні з пазначэннем старонкі ў дужках.

² Цыт. паводле: Лужанін М. Колас расказвае пра сябе. — Мн., 1964. — С. 160.

Настаўнікі прапануюць

Наталля ЗАЯЦ

УРОК — ЛІТАРАТУРНАЕ ДАСЛЕДАВАННЕ

ВЫВУЧЭННЕ ВЕРШАЎ “НАД РАКОЙ” АНАТОЛЯ АСТРЭЙКІ І “НАД ВОЗЕРАМ” ПАЎЛЮКА ТРУСА Ў V КЛАСЕ

Тэма. Метафарычнасць мовы паэтычнага твора.

Мэта. Узнавіць і пашырыць веды школьнікаў пра метафару, вучыць вылучаць метафары ў творах і вызначаць іх ролю;

зварнуць увагу вучняў на майстэрства паэтаў у апісанні навакольнага свету, на шчырасць аўтарскіх пачуццяў;

садзейнічаць развіццю звязнага маўлення вучняў;

выхоўваць любоў да беларускай прыроды, уменне бачыць чудоўнае ў родных краявідах.

Абсталяванне. Фотаэцюд “Захад сонца на рацэ”.

Пасля паведамлення тэмы і мэты ўрока пачынаецца праверка дамашняга задання па тэме “Роля параўнання ў стварэнні яркіх карцін прыроды”.

● **Згадайце, які мастацкі прыём называецца параўнаннем? Чым можа выражацца параўнанне? (Назоўнікамі ў творным слоне; пры дапамозе слоў як, нібы, быццам і інш.)**

● **Вылучыце параўнанні ў наступных урыўках паэмы Якуба Коласа “Новая зямля” і скажыце, чым яны выражаныя.**

Настаўнік зачытвае ўрыўкі (з раздзела “Леснікова пасада”). Вучні даюць адказы.

Не вернешся, як хвалія тая,
Ка мне, вясна ты маладая!..

...І елка ў пары з хваіною,
Абняўшысь цесна над вадою,
Як маладыя ў час каханья,
Ў апошні вечар расставання.

Каля пасады лесніковай
Цягнуўся гожаю падковай
Стары, высокі лес цяністы.

...А елкі хмурымі крыжамі
Высока ў небе выдзялялісь...
Заўсёды смутныя, бы ўдовы,
Яны найбольш адны стаялі...

Зялёны луг, як скінуць вокам,
Абрусам пышным і шырокім
Абапал Нёмна расцілаўся...

...Дубы дзе дружнай чарадою
Стаяць, як вежы, над вадою

Наталля Віктараўна Заяц — настаўніца беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 27 г. Бабруйска. Закончыла факультэт беларускай філалогіі і культуры Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка (2000).

Даўнейшых спраў вартунікамі
І ззяюць грозна жараламі.

А на дубах, як шапкі тыя,
Чарнеюць гнёзды буславыя.
Буслы клякочуць, буслянтыя
Пішчаць жалобна, як шчаняты... і інш.

Вучні зачитваюць вершаваныя радкі, выпісаныя дома з раздзела “На рэчцы”, называюць параўнанні і спосаб іх выражэння.

● Як вы лічыце, чаму Я. Колас так часта выкарыстоўваў параўнанні? Дапамагаюць ці, наадварот, перашкаджаюць нам параўнанні ўбачыць карціны прыроды, створаныя паэтам? Дакажыце на любым з выпісаных прыкладаў.

II Разгляд новай тэмы. Слова настаўніка.

Беларускія пісьменнікі заўсёды з асаблівай пяшчотай апявалі непаўторныя краявіды роднай прыроды. Калі чытаем найлепшыя лірычныя творы, мы нібы апынаемся на беразе Нёмана і сустракаем раніцу пад песню жаўрука, імчымся пад звон вясёлых бомаў зімовай дарогай, любуемся прыгажосцю начнога возера...

Стварыць такія жывыя карціны аўтарам дапамагае выдатнае веданне мовы і ўсіх яе таямніц, трапнае ўжыванне эпітэтаў, параўнанняў, метафараў.

Знаёмства з артыкулам пра метафару ў падручніку. Каментаванае чытанне.

Вучні запісваюць у сшыткі азначэнне паняцця “метафара”.

Выразнае чытанне вершаў А. Астрэйкі “Над ракой”, П. Труса “Над возерам”. Гутарка па пытаннях і заданнях.

● *Параўнайце вершы А. Астрэйкі і П. Труса. У які час сутак апісваецца прырода ў абодвух творах? (Ноччу.)*

● *Якія пачуцці выклікаюць у паэтаў карціны начной прыроды? (Пачуцці радаснага суму. Суму ад таго, што прырода заснула, замерла, аўтары нібы баяцца яе патрывожыць. Радасці — таму што хараство прыроды ў любы час выклікае*

захапленне, нельга не радавацца яе прыгажосці.)

● *Прачытайце апісанні Нёмана і возера. Якія карціны паўстаюць у вашым уяўленні?*

● *Якія словы дапамагаюць лягчэй уявіць гэтыя цудоўныя малюнкi? Як называюцца гэтыя словы ў літаратуры? (Метафары.)*

● *Метафара — своеасаблівая загадка і, каб зразумець твор, патрэбна разгадаць гэтую загадку. Давайце паспрабуем раскрыць таямніцы гэтых паэтычных твораў: адшукаць метафары і разгадаць іх.*

II Школьнікі зачитваюць метафары.

● *Метафара — гэта прыхаванае параўнанне. З чым або з кім параўноўваюцца месяц, лясы, берэзьяк, возера, вербы, бярозы? (З жывой істотай, з чалавекам, прырода нібы ажывае.)*

● *Падумайце, ці былі б вершы “Над ракой” і “Над возерам” такімі прыгожымі, вобразнымі, казачнымі, каб аўтары не ўжывалі метафараў?*

● *Паспрабуем замяніць усе метафары верша А. Астрэйкі звычайнымі словамі. Ці палепшылі мы твор?*

● *Ці можна замяніць метафары ў вершы “Над возерам”? (Нельга, бо ўвесь верш нібы сатканы з метафараў.)*

● *Ці выпадала вам у такі позні час бываць на беразе ракі або возера? Якія вашы ўражанні ад начной прыроды?*

● *Паглядзіце, калі ласка, на гэты фотазьюд. У які час на ім адлюстраваная прырода? (Прырода пры захадзе сонца.)*

● *Мы з вамі пазнаёмліся з метафарамі, навучыліся расшыфроўваць іх у творах паэтаў, вызначыць ролю гэтага мастацкага прыёму. А ці здольныя мы самі апісаць гэты эцюд, выкарыстоўваючы метафары?*

Уважліва разглядаецца фотаздымак, у сшыткі запісваюцца метафары, прапанаваныя вучнямі і адрэдагаваныя настаўнікам. Настаўнік скіроўвае ўвагу школьнікаў на пэўныя элементы мастацкага твора.

Словы для даведка: рака рыхтуецца да сну; туман ахутаў наваколле чароўным полагам; сонца пазалаціла водную роўнядзь; дубы вартуюць спакой ракі.

II Падвядзенне вынікаў урока.

● *Ці кожны чалавек можа так паэтычна і каларытна апісаць на першы погляд звычайную ноч? (Не, толькі той, хто любіць сваю зямлю, прыроду, валодае мовай, назіральны і цікавы чалавек.)*

Дамашняе заданне. Перачытаць вершы А. Астрэйкі і П. Труса і артыкул “Пра метафару” ў падручніку. З дапамогай прыдуманых метафараў напісаць невялікі тэкст-апісанне “Прырода пры захадзе сонца”.